



ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Τομέα
Δημοσίου Δικαίου

Μάθημα: Συνταγματικό Δίκαιο

Εργασία με θέμα :

"Η ρυθμιστική αξία του όρου «Έθνος» "

της Μεταπτυχιακής Φοιτήτριας

ΜΑΡΙΑΣ ΚΩΝ. ΔΟΥΛΗ

Διδάσκοντες:

Ανδρέας Δημητρόπουλος, Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου του
Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Θεοδώρα Αντωνίου, Επίκ. Καθηγήτρια Συνταγματικού Δικαίου του
Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2010

Διάγραμμα

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

B. Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ (ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ) ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

1. Στοιχεία ορισμού του «Έθνους»
2. Διάκριση του «Έθνους» από συναφείς έννοιες
3. Η "φυλετική" και η "φιλελεύθερη" αντίληψη για το «Έθνος»

Γ. Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

1. Το «Έθνος» στη συνταγματική διάταξη του άρ. 1 § 3 : «Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το Λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους και ασκούνται όπως ορίζει το Σύνταγμα».
2. Το «Έθνος» και στο κεφάλαιο των Ατομικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων
 - i) Σκοπός της παιδείας: η ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης (αρ.16 §2)
 - ii) Η οικογένεια ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους (άρ. 21 § 1 Συντ.).
3. Άρθρο 44 § 2 εδ. α' : προκήρυξη δημοψηφίσματος
4. Ερμηνεία της συνταγματικής διάταξης του άρ. 51 § 2 :«οι βουλευτές αντιπροσωπεύουν το έθνος»

Δ. Η ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ «ΕΘΝΟΣ» ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟ ΝΟΜΟΘΕΤΗ : ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

- E. ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ : Η έννοια του «Έθνους» έχει ιδιαίτερο περιεχόμενο και ρυθμιστική αξία.

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το «έθνος» δεν είναι φαινόμενο της σύγχρονης ιστορίας. Ήδη από την αρχαιότητα ο Ηρόδοτος είχε δώσει έναν πρώτο ορισμό, κατά τον οποίο “όμοιο αίμα και όμοια γλώσσα έχουν οι Έλληνες και τους ίδιους ναούς θεών και θυσίες κάνουν κοινές και τα ήθη τους μοιάζουν”. Ο ορισμός του Ηροδότου, αν και παλαιός, δεν υστερεί των μεταγενεστέρων. Αυτό που διαπίστωνε ήταν η πολιτιστική ταυτότητα των Ελλήνων και σε αυτήν αναφερόταν, η οποία μάλιστα ήταν σαφέστατα διακριτή και συμβατή με τα κράτη τους. Αλλά και ο Αριστοτέλης είχε επιχειρήσει να ορίσει το «έθνος» ως έναν μεγάλο αριθμό ομοίων ανθρώπων, χωρίς όμως πολιτική οργάνωση. Αυτή είναι και η διαφορά του από την πόλιν¹.

Γενέθλιο γεγονός της σύγχρονης περί «έθνους» ιδέας αποτελεί, κατά την κρατούσα άποψη, η Γαλλική Επανάσταση, η οποία απετέλεσε ώριμο καρπό του Διαφωτισμού. Στην Ευρώπη, η ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης ξεκίνησε για τα περισσότερα έθνη κατά την Αναγέννηση, οπότε και τα πρώτα περιορισμένα κατ' έκταση βασίλεια που υπήρχαν μέχρι τότε μετατράπηκαν σταδιακά σε κράτη σημερινής μορφής.

Η ιδέα του ελληνικού έθνους διαμορφώθηκε βασικά τον 18ο και 19ο αιώνα από τους εκπροσώπους του νεοελληνικού διαφωτισμού για να εκφράσει και νομιμοποιήσει το αίτημα των υπόδουλων στη σουλτανική δεσποτεία ελληνόγλωσσων χριστιανών για εθνική ανεξαρτησία και δημιουργία ενός ανεξάρτητου, δημοκρατικού κράτους².

B. Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ (ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ) ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ:

1. Στοιχεία ορισμού του «Έθνους»

Η έννοια που άλλοτε υποκαθιστώντας και άλλοτε υπερβαίνοντας την έννοια του λαού, έχει συνδεθεί άρρηκτα από τη γένεσή του τον θεσμό του κράτους είναι εκείνη του «έθνους».

Το «έθνος» είναι σύνολο ανθρώπων με κοινή ιστορική (όμαιμον), γλωσσική (ομόγλωσσον), θρησκευτική (ομόθρησκον) και γενικότερα πολιτιστική καταγωγή³. Τους χαρακτηρίζει μια συλλογική συνείδηση του συνανήκειν στην ίδια κοινότητα ανθρώπων, επειδή συμμερίζονται τις ίδιες παραδόσεις και τρόπους ζωής. Το «έθνος» καταλαμβάνει μια κοινή εδαφική έκταση (γεωγραφική περιοχή), γι' αυτό και τα μέλη που το απαρτίζουν έχουν κοινά συμφέροντα χώρου και εδάφους με συνέπεια τη

1 Μαυριά Κ., Συνταγματικό Δίκαιο, το Κράτος, σελ. 77

2 Μανιτάκη Α., Συνταγματική οργάνωση του Κράτους: κράτος - έθνος - σύνταγμα, κυριαρχία, παγκοσμιοποίηση, σελ. 131

3 Δημητρόπουλου Α., Οργάνωση και λειτουργία του Κράτους: σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, σελ. 3-4

δημιουργία της έννοιας της «πατρίδας».

Αναλύοντας τα επιμέρους στοιχεία του ορισμού του «έθνους» παρατηρούμε ότι : α) βασικό χαρακτηριστικό του έθνους είναι το “όμαιμον”, δηλαδή το στοιχείο της κοινής καταγωγής (φυλετικό στοιχείο). Η κοινή καταγωγή συνεπάγεται κοινή ιστορία, κοινό πολιτισμό, κοινά ήθη και έθιμα, κοινές αξίες, β) ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα του έθνους είναι το “ομόγλωσσον” , οι ομοεθνείς μιλούν την ίδια γλώσσα ή έστω διαφορετικές διαλέκτους που ανήκουν όμως στην ίδια ευρύτερη γλωσσική οικογένεια, γ) το “ομόθρησκον” εξακολουθεί να κατέχει σημαντικό ρόλο στον προσδιορισμό του έθνους αν και η σημασία του έχει περιοριστεί σε σχέση με το παρελθόν, όπου παλαιότερα πολλά έθνη είχαν ταυτιστεί με συγκεκριμένη θρησκεία, κατά τρόπο ώστε οι θρησκευτικές διαφορές να ανάγονται σε εθνικές διαφορές και το αντίστροφο⁴.

Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η φυλή, η γλώσσα και η θρησκεία μπορεί να είναι έννοιες ευρύτερες ή στενότερες από το «έθνος». Για παράδειγμα το αμερικανικό έθνος έχει ανθρώπους από πολλές φυλές, στο Αραβικό έθνος ανήκουν περισσότεροι λαοί, η Ελλάδα και η Κύπρος αποτελούν δύο αυτοτελή κράτη αλλά ένα κοινό έθνος, η Κύπρος είναι ένα κράτος με δύο συνυπάρχοντα σε αυτό έθνη (το ελληνικό και το τουρκικό), το αγγλικό και το αμερικανικό έθνος ομιλούν την ίδια γλώσσα, πολλά έθνη, όπως το αμερικανικό, έχουν θρησκευτική ανομοιογένεια, πολλά άλλα δε έχουν την ίδια θρησκεία.

2. Διάκριση του «Έθνους» από συναφείς έννοιες

Ενώ η έννοια «*λαός*» προσδιορίζεται ευχερώς ως το σύνολο των προσώπων με κοινή ιθαγένεια που διαβιούν σε μια χώρα, ο ορισμός του «έθνους» αποτελεί δυσκολότερο εγχείρημα. Κατά την αντικειμενική αντίληψη, αρκούν κοινά στοιχεία (*corpus*), όπως η γλώσσα ή η φυλή για να προσδώσουν εθνική ταυτότητα σε ένα σύνολο ανθρώπων που διαμένουν μόνιμα σε καθορισμένη εδαφική έκταση. Αντίθετα, κατά την υποκειμενική αντίληψη, τα αντικειμενικά στοιχεία δεν επαρκούν. Απαιτείται η συνδρομή και στοιχείων (*animus*) που αναλύονται στη βούληση μιας ομάδας ανθρώπων να συνυπάρχουν στον ίδιο εδαφικό χώρο, γιατί μοιράζονται κοινό παρελθόν και προσβλέπουν σε κοινό μέλλον εδραζόμενο σε κοινότητα συμφερόντων, κοινότητα επιδιώξεων και στάση αλληλεγγύης ενώπιον σημαντικών γεγονότων και καταστάσεων, ανεξάρτητα από τις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές διαφορές τους⁵.

4 Δημητρόπουλου Α., Οργάνωση και λειτουργία του Κράτους: σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, σελ. 4

5 Μαυριά Κ., Συνταγματικό Δίκαιο, το Κράτος, σελ. 80

Το στοιχείο του έθνους επηρέασε πάντως σημαντικά τη διαμόρφωση των παλαιότερων και σύγχρονων κρατών. Στις διεθνείς μάλιστα σχέσεις ο όρος «έθνος» λειτουργεί ως συνώνυμο και υποκατάστατο του κράτους, εξ ου και οι όροι «Κοινωνία των Εθνών» ή «Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών». Τον 19ο αιώνα, που καθιερώθηκε η «αρχή των εθνοτήτων» και σύμφωνα με την οποία κάθε έθνος δικαιούται να διαμορφώσει ίδιο κράτος, καθώς και στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα, υπήρξε τέτοια έκρηξη δημιουργίας ανά τον κόσμο εθνικών κρατών, ως αποτέλεσμα εθνικο-απελευθερωτικών κινημάτων ώστε δεν μπορούσε να νοηθεί κράτος που να μην δικαιούται και τον τίτλο του έθνους⁶. Αντιπροσωπευτικό δείγμα δημιουργίας ανεξάρτητου εθνικού κράτους, τον 19ο αιώνα, μετά από νικηφόρα εθνική επανάσταση κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αποτελεί και η Ελλάδα.

Ιδιαίτερα πάντως έχει απασχολήσει τη θεωρία περί «έθνους» και η σχέση του με την έννοια του «κράτους» ιδίως ως προς το ζήτημα της ιστορικής-χρονικής εμφάνισής τους. Όποια ιστορική εκδοχή όμως και να υιοθετήσει κανείς, είτε εκείνη που ξεκινά από το έθνος και καταλήγει στο κράτος είτε την αντίστροφη, γεγονός παραμένει ότι η ιδέα του «έθνους» είναι συνυφασμένη με το εθνικό κράτος και με την οργάνωση στη βάση του έθνους μιας πολιτικής κοινότητας. Η εθνική συνείδηση του λαού συντελεί στο σχηματισμό πολιτικής ομοφροσύνης (consensus) μέσα στο κράτος, δηλαδή ενστερνισμό από όλους ή σχεδόν από όλους των βασικότερων κανόνων λειτουργίας του πολιτικού συστήματος και ιδίως των κανόνων για την άνοδο στην εξουσία. Αντίστοιχα, η θεσμοποιημένη στο κράτος εξουσία είναι το καλύτερο μέσο για την επίτευξη των επιδιώξεων του έθνους⁷. Η εθνική ιδέα ολοκληρώνεται όταν αποκρυσταλλωθεί στις δομές και στους σκοπούς μιας κρατικά οργανωμένης κοινωνίας. Το κράτος από την πλευρά του μεγαλώνεται όταν στηρίζεται στην εθνική ομοιογένεια και μπορεί να την διατηρεί και να την αναπαράγει για τις δικές του ανάγκες⁸. Συνεπώς, ο προσδιορισμός της έννοιας «έθνος» είναι αδύνατος χωρίς τη σύνδεσή της με τη έννοια του κράτους και τις συγκεκριμένες ιστορικές διεργασίες μέσα από τις οποίες διαμορφώθηκε.

3. Η φυλετική και η φιλελεύθερη αντίληψη για το «Έθνος»

Αρκετά χρόνια από την ένταξή μας στην Ενωμένη Ευρώπη μια παλιά αντιπαράθεση εξακολουθεί να επιβιώνει, η αντιπαράθεση ανάμεσα σε μια φυλετική και μια φιλελεύθερη αντίληψη για το «έθνος»⁹.

Πεμπτούσια της φυλετικής αντίληψης είναι η πεποίθηση ότι το ίδιο

6 Μανιτάκη Α., Συνταγματική οργάνωση του Κράτους: κράτος - έθνος - σύνταγμα, κυριαρχία, παγκοσμιοποίηση, σελ. 122

7 Παντελή Α., Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου, 2η έκδοση (2007), σελ. 31-32

8 Μανιτάκη Α., όπως προηγουμένως, σελ. 126

9 Αλιβιζάτου Ν., Μόνιμες Στήλες - Απόψεις, δημοσίευση 14-02-2010, Εφημερίδα Καθημερινή

αίμα ρέει στις φλέβες των κατοίκων της συγκεκριμένης εδαφικής περιοχής. Για παράδειγμα οι Έλληνες μπορεί να υπέστησαν κατακτήσεις και φοβερά δεινά, μπορεί και να μετανάστευσαν κατά χιλιάδες ως τα πέρατα της Υψηλίου, κράτησαν ωστόσο την ουσία της ελληνικότητάς τους ακέραιη. Σ' αυτό, πάντοτε με βάση την ίδια αντίληψη, τους βοήθησε και η Ορθοδοξία, πραγματώνοντας μια μοναδική σύνθεση Ελληνισμού και Χριστιανισμού.

Στην αντίπερα όχθη βρίσκεται η φιλελεύθερη αντίληψη για το «έθνος», η οποία στηρίζεται στις αρχές του Διαφωτισμού και στην πεποίθηση ότι θεμέλιο του έθνους είναι η ειλικρινής προσχώρηση του λαού κάθε χώρας στις αξίες της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης. Η γλώσσα, οι κοινές παραδόσεις, η φυλετική καταγωγή και οι δεσμοί αίματος, όσο σημαντικοί παράγοντες και αν είναι, έπονται.

Στην πραγματικότητα όμως η αντιπαράθεση αυτή δεν έχει βάση, δεδομένου ότι η αντίληψη για το έθνος είναι μία. Συνδυάζει ταυτόχρονα τόσο υλικά στοιχεία όπως η κοινή φυλετική καταγωγή (corpus) όσο και πνευματικά στοιχεία όπως οι κοινές αξίες (animus). Συνεπώς η φυλετική και η φιλελεύθερη αντίληψη για το έθνος μόνο ως μία συνδυασμένη αντίληψη μπορούν να νοηθούν και όχι ως δύο ξεχωριστές.

Γ. Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Η συνταγματική σημασία του «έθνους» δεν προσδιορίστηκε τόσο από την (ανθρωπολογική) έννοια του όρου, όσο από την ιδιότητά του ως γενικής και αφηρημένης ενότητας¹⁰. Με αυτή την έννοια χρησιμοποιείται ο όρος στα άρθρα 1 § 3, 16 § 2, 21 § 1, 44 §2 του ισχύοντος Συντάγματος. Διαφορετική είναι η έννοια του όρου στο άρθρο 51 § 2 Συντ.

1. Το «έθνος» στη συνταγματική διάταξη του άρθ. 1 § 3

Το ζήτημα είναι κρίσιμο από πλευράς ερμηνείας του Συντάγματος, εφόσον κατά το άρθρο 1 παρ. 3 του Συντάγματος : «Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το Λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους και ασκούνται όπως ορίζει το Σύνταγμα». Πριν από το Σύνταγμα του 1975 και τη ρητή αναφορά του, ταυτόχρονα, και στις δύο αυτές έννοιες, τα ελληνικά συνταγματικά κείμενα χρησιμοποιούσαν μόνο τον όρο «έθνος, στον οποίο η ερμηνεία είχε προσδώσει εννοιολογικό και κανονιστικό περιεχόμενο που ταυτιζόταν με την έννοια του λαού. Το ίδιο συνέβαινε και

¹⁰ Δημητρόπουλου Α., Οργάνωση και λειτουργία του Κράτους: σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, σελ. 5

με τον όρο εθνική κυριαρχία, ο οποίος στη δέσμη των οργανωτικών διατάξεων του Συντάγματος δεν παραπέμπει στην εξωτερική κυριαρχία αλλά στη δημοκρατική αρχή¹¹. Το έθνος ανάγεται έτσι σε αποκλειστική πηγή της κυριαρχίας και αποκλείεται κάθε αναγωγή σε θεϊκές δυνάμεις για τη νομιμοποίηση της πολιτικής εξουσίας. Στα συντάγματα της επαναστατικής περιόδου προβλήθηκε και η πολιτική σημασία του όρου «έθνος: το ελληνικό έθνος απαρτιζόταν από τους αυτόχθονες χριστιανούς που είχαν συμμετάσχει ενεργά στην Επανάσταση και συμμερίστηκαν κοινούς αγώνες για εθνική και πολιτική ελευθερία¹².

Το δημοκρατικό πολίτευμα στηρίζεται στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, κατά την οποία ο Λαός είναι η πηγή (ο φορέας) της κρατικής εξουσίας. Την αρχή αυτή καθιέρωσε για πρώτη φορά, με τρόπο απερίφραστο και με μεγάλη νομοτεχνική αρτιότητα, το Σύνταγμα της Τροιζήνας στο άρθρο 5 («Η κυριαρχία ενυπάρχει εις το Έθνος. Πάσα εξουσία πηγάζει εξ αυτού, και υπάρχει υπέρ αυτού»). Την επανέλαβε το Σύνταγμα του 1864 στο άρθρο 21 ορίζοντας ότι «Άπασαι αι εξουσίαι πηγάζουσιν εκ του Έθνους, ενεργούνται δε καθ' ον τρόπον ορίζει το Σύνταγμα»¹³. Η διάταξη αυτή περιλήφθηκε αμετάβλητη σε όλα τα μεταγενέστερα συντάγματα. Την περιέλαβε με διαφορετική διατύπωση και το άρθρο 1 παρ. 3 του ισχύοντος Συντάγματος: «Όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το Λαό, υπάρχουν υπέρ αυτού και του Έθνους και ασκούνται όπως ορίζει το Σύνταγμα». Την αρχή καθιερώνει, ως εκ περισσού, και η διάταξη της παραγράφου 2 του ίδιου άρθρου, που περιλήφθηκε για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1975 και κατά την οποία «θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία».

Η διατύπωση της διάταξης του άρθρου 1 παράγραφος 3 του Συντάγματος διαφέρει από τη διατύπωση της αντίστοιχης διάταξης των προηγούμενων συνταγμάτων ως προς τούτο, ότι θεωρεί το Λαό και όχι, όπως εκείνα, το Έθνος ως πηγή της κρατικής εξουσίας. Η νέα διατύπωση είναι επιστημονικά ορθότερη, γιατί πηγή της κρατικής εξουσίας είναι ο Λαός υπό τη στενή έννοια (δηλαδή το Εκλογικό Σώμα) και όχι το Έθνος. Υπό την έννοια αυτή ερμηνεύτηκε, άλλωστε, και η διάταξη των προϊσχυσάντων συνταγμάτων. Τον όρο «Λαός» χρησιμοποιεί και η αντίστοιχη διάταξη των Συνταγμάτων άλλων κρατών, π.χ. της Αυστρίας, της Γερμανίας, της Ιταλίας και της Φινλανδίας. Αντίθετα, τα Συντάγματα του Βελγίου και του Λουξεμβούργου χρησιμοποιούν τον όρο «Έθνος». Αντιφατική είναι η αντίστοιχη διατύπωση του γαλλικού συντάγματος που ορίζει ότι «Η εθνική κυριαρχία ανήκει στο λαό, ο οποίος ασκεί αυτή με τους αντιπροσώπους του και με το δημοψήφισμα»¹⁴.

11 Βενιζέλου Ε., Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου Ι (1991), σελ. 316

12 Μανιτάκη Α., όπως προηγουμένως, σελ. 135

13 Ράικου Α., Συνταγματικό Δίκαιο (1989), σελ. 198

14 Ράικου Α., Συνταγματικό Δίκαιο (1989), σελ. 200

Η ισχύουσα ελληνική διάταξη θεωρεί μεν το Λαό ως πηγή της κρατικής εξουσίας, χρησιμοποιεί όμως και τον όρο «Έθνος στη φράση «υπάρχουν (οι εξουσίες) υπέρ αυτού (του Λαού) και του Έθνους». Η διάταξη αυτή έχει κάποια νομική σημασία καθόσον ορίζει ότι οι εξουσίες «υπάρχουν υπέρ του Έθνους» και ότι συνεπώς αυτές πρέπει να ασκούνται για το συμφέρον ολόκληρου του Ελληνικού Έθνους, δηλαδή και του απόδημου Ελληνισμού. Άλλωστε και το άρθρο 108 εδάφιο α' του Συντάγματος αναφέρει ότι: «Το Κράτος μεριμνά για τη ζωή του απόδημου Ελληνισμού και τη διατήρηση των δεσμών του με τη μητέρα Πατρίδα». Οι Έλληνες που δεν έχουν ελληνική ιθαγένεια ονομάζονται ομογενείς, και γι' αυτούς ισχύουν πολλές ευνοϊκές ρυθμίσεις. Συχνά, οι έννομες τάξεις αναγνωρίζουν σε ομοεθνείς αλλοδαπούς δικαιώματα που έχουν οι πολίτες και, αντίστροφα, προστατεύουν εθνικές μειονότητες. Η προστασία αυτή παρέχεται συνήθως σε εκτέλεση διεθνών υποχρεώσεων και μπορεί να περιλαμβάνει και άλλου είδους μειονότητες, ιδίως θρησκευτικές.

Αντίθετα η διάταξη του άρθρου 1 παράγραφος 3 του Συντάγματος δεν φαίνεται να έχει οποιαδήποτε σημασία καθόσον αφορά το Λαό (το Εκλογικό Σώμα), γιατί είναι αυτονόητο ότι εξουσία που πηγάζει από το Λαό υπάρχει πρώτιστα υπέρ αυτού και ότι τα κρατικά όργανα που εκλέγονται άμεσα ή έμμεσα από το Λαό οφείλουν να ασκούν τις αρμοδιότητές τους για το συμφέρον του. Σύμφωνα, λοιπόν, με τη διατύπωση της διάταξης, οι εξουσίες πηγάζουν από το Εκλογικό Σώμα και ασκούνται υπέρ αυτού. Το κενό, που δημιουργείται από την ανεπιτυχή διατύπωση της διάταξης, έρχεται να καλύψει ο όρος «Έθνος που χρησιμοποιείται από αυτή παράλληλα με το Λαό. Ειδικότερα, οι εξουσίες πρέπει να ασκούνται και υπέρ εκείνων των Ελλήνων πολιτών, που δεν είναι εκλογείς και οι οποίοι όμως ανήκουν στο Ελληνικό Έθνος.

2. Το «Έθνος» και στο κεφάλαιο των Ατομικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων

i) Σκοπός της παιδείας: η ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης (αρ.16 §2)

Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 16 του Συντάγματος, «η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες». Παρατηρείται ότι και στο άρθρο αυτό, που κατοχυρώνει την παιδεία τόσο ως δικαίωμα όσο και ως θεσμό, το επίθετο «εθνική» που προσδιορίζει τη συνείδηση των Ελλήνων χρησιμοποιείται με την ίδια αυτή έννοια της γενικής και αφηρημένης ενότητας.

ii) Η οικογένεια ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του

Έθνος (άρ. 21 § 1 Συντ.).

Το ισχύον Ελληνικό Σύνταγμα στο άρθρο 21 παρ. 1 ορίζει ότι : «Η οικογένεια, ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους, καθώς και ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τελούν υπό την προστασία του Κράτους». Με αυτήν, συνεπώς, τη συνταγματική διάταξη η «οικογένεια» αναγορεύεται σε βασικό παράγοντα αφενός μεν για τη διατήρηση του Έθνους, αφετέρου δε για την προαγωγή του, δηλαδή για την περαιτέρω εξέλιξή του ή ακόμα και βελτίωσή του.

Η οικογένεια είναι κατά πρώτο λόγο έννοια κοινωνιολογική. Ο όρος υποδηλώνει την πρωταρχική κοινωνική ομάδα, που ο δεσμός των μελών της συνυφαίνεται με βιολογικό γεγονός: σεξουαλική επαφή ή τεκνοποιία. Οικογένεια δημιουργεί και η υιοθεσία, στην οποία το βιολογικό γεγονός (η γέννηση) αντικαθίσταται, κατά «μίμηση της φύσης», από μία νομική πράξη. Βασικό στοιχείο επομένως της οικογένειας είναι ο δημιουργούμενος δεσμός μεταξύ των μελών της, που συνεπάγεται την ενότητα των σχέσεών τους και ως εκ τούτου τη διατήρηση της ομάδας στο χρόνο. Μάλιστα η σημασία των οικογενειακών ηθών είναι καθοριστική για τη ρύθμιση των οικογενειακών σχέσεων. Η οικογένεια και οι οικογενειακές σχέσεις γενικότερα υπάγονται σε ευρύ πλέγμα εξωνομικών κανόνων συμπεριφοράς, που σε πολλές περιπτώσεις επικρατούν και των ίδιων των νομικών κανόνων. Η σύνδεση αυτή του οικογενειακού δικαίου με τα ήθη και τις κοινές πολιτισμικές αξίες ορισμένης κοινωνίας οδηγεί συχνά στην επισήμανση του «εθνικού» του χαρακτήρα¹⁵.

Είναι γεγονός ότι η οικογένεια αποτελεί την πρώτη κοινωνική ομάδα στην οποία ενσωματώνεται ο άνθρωπος ήδη από τη γέννησή του, μέσα σε αυτή μαθαίνει να επιβιώνει μαζί με άλλους ανθρώπους και να μοιράζεται μαζί τους κοινά αγαθά. Με δεδομένο, επομένως, ότι η οικογένεια αποτελεί μια μικρογραφία της ευρύτερης κοινωνίας, θα ήταν δόκιμο, ερμηνεύοντας το άρθρο 21 παρ. 1 του Συντάγματος, να παρατηρήσουμε ότι ο όρος «Έθνος» χρησιμοποιείται ως σύνολο ανθρώπων με κοινή εθνική συνείδηση. Μ' άλλα λόγια, οι άνθρωποι που αποτελούν το Έθνος αισθάνονται ενωμένοι μεταξύ τους με δεσμούς κυρίως πνευματικούς, αλλά και υλικούς, και θεωρούν ότι είναι διαφορετικοί από τους ανθρώπους οι οποίοι αποτελούν τα άλλα έθνη. Το γεγονός ότι πιστεύουν σε κοινά ιδανικά και ότι συμμερίζονται τις ίδιες κοινωνικές αντιλήψεις και πολιτισμικές αξίες π.χ. ισότητα, προσωπική ελευθερία, σεβασμός στην προσωπικότητα, κατοχύρωση του ιδιωτικού χώρου, δημοκρατική οργάνωση της κοινωνίας, προσδίδει στις σχέσεις τους το στοιχείο της διαχρονικότητας και της συνοχής. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι η προσκόλληση σε παραδοσιακές αξίες καθιστά το Έθνος συντηρητικό. Αντιθέτως, το Έθνος εξελίσσεται, αφομοιώνει τυχόν νεωτεριστικά ήθη και από το συνδυασμό τους με τα παραδοσιακά

15 Παπαχρίστου Θ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, 3η έκδοση, σελ. 7

στοιχεία προάγεται και βελτιώνεται.

3. Άρθρο 44 § 2 εδ. α' : προκήρυξη δημοψηφίσματος

Βάσει του άρθρου 44 § 2 εδ. α' του Συντάγματος ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας προκηρύσσει με διάταγμα δημοψήφισμα για κρίσιμα εθνικά θέματα, ύστερα από απόφαση της απόλυτης πλειοψηφίας του όλου αριθμού των βουλευτών, που λαμβάνεται με πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου. Συνεπώς, ερμηνεύοντας τη διάταξη αυτή παρατηρούμε ότι προκειμένου να προκηρυχθεί τέτοιο δημοψήφισμα θα πρέπει να πρόκειται για κρίσιμο θέμα που να αφορά το σύνολο των Ελλήνων ως γενική και αφηρημένη ενότητα, δηλαδή όχι μόνο τους Έλληνες που κατοικούν στην ελληνική επικράτεια αλλά και τον απόδημο ελληνισμό. Με αυτή την έννοια το «έθνος» συμπίπτει με την ανθρωπολογική έννοια του όρου, κατά την οποία πρόκειται για σύνολο ανθρώπων με κοινή ιστορική, γλωσσική, θρησκευτική και γενικότερα πολιτιστική καταγωγή που τους χαρακτηρίζει μια συλλογική συνείδηση του συνανήκειν στην ίδια κοινότητα ανθρώπων, επειδή συμμερίζονται τις ίδιες παραδόσεις και τρόπους ζωής.

4. Ερμηνεία της συνταγματικής διάταξης του άρ. 51 § 2

Το άρθρο 51 παρ. 2 του Συντάγματος αποτελεί μια εξαιρετικής σημασίας διάταξη που εδραίωνε το θεσμό της ελεύθερης εντολής. Η χρησιμοποίηση όμως σε αυτήν του όρου «έθνος» δεν είναι μόνο συνταγματικά εσφαλμένη, αλλά και πολιτικά αδόκιμη. Με τον όρο «έθνος» επιδιώκεται ο τονισμός του ότι οι βουλευτές δεν αντιπροσωπεύουν μια ορισμένη ομάδα (π.χ. την εκλογική περιφέρεια από την οποία αναδείχθηκαν), αλλά ολόκληρη την ενότητα, ολόκληρο το Λαό, ως πολιτική ενότητα. Η συνταγματική έννοια του όρου «έθνος» δεν ταυτίζεται με την κατά κυριολεξία (ανθρωπολογική) έννοια του «έθνους» αλλά με την έννοια του «λαού» ως πολιτικής ενότητας. Αν οι βουλευτές αντιπροσωπεύουν το έθνος, θα πρέπει να αντιπροσωπεύουν π.χ. και την ομογένεια της Αμερικής ή της Αυστραλίας. Η φράση «οι βουλευτές αντιπροσωπεύουν το έθνος» δεν σημαίνει ότι οι βουλευτές αντιπροσωπεύουν και τον εκτός των συνόρων ελληνισμό, αλλά ότι αντιπροσωπεύουν ολόκληρο το Λαό ως ενότητα¹⁶. Με αυτή την έννοια το «έθνος», ως ενότητα, ταυτίζεται με το Λαό και με την έννοια αυτή χρησιμοποιείται και ο όρος «έθνος» στο Σύνταγμα.

Η χρησιμοποίηση του όρου «έθνος» εξυπηρετούσε ίσως σε παλαιότερες εποχές εθνικοαπελευθερωτικές επιδιώξεις, ιδίως όταν τα σύνορα των κρατών δεν είχαν οριστικοποιηθεί. Στην Ελλάδα ο κανόνας

¹⁶ Δημητρόπουλου Α., Η δομή και η λειτουργία της σύγχρονης Δημοκρατίας, σελ. 95

ότι οι βουλευτές αντιπροσωπεύουν το έθνος και όχι μόνο την εκλογική περιφέρεια από την οποία εκλέγονται, συνδέθηκε με τη μεγάλη ιδέα της απελευθέρωσης των ελληνικών περιοχών, που βρίσκονταν ακόμη κάτω από τον οθωμανικό ζυγό και εξυπηρέτησε έτσι εθνικούς σκοπούς.

Δ. Η ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟ «ΕΘΝΟΣ» ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟ ΝΟΜΟΘΕΤΗ

Όπως αναλύθηκε και ανωτέρω, η συνταγματική σημασία του όρου «έθνος» δεν προσδιορίστηκε τόσο από την (ανθρωπολογική) πραγματική του έννοια, όσο από την ιδιότητά του ως γενικής και αφηρημένης ενότητας. Ποια είναι όμως η έννοια με την οποία χρησιμοποιείται ο όρος από τον κοινό νομοθέτη;

Είναι γεγονός πως ο κοινός νομοθέτης έχει αναφερθεί πολλές φορές στον όρο «έθνος» και κατά το παρελθόν αλλά και στη σημερινή εποχή. Παρατηρείται ωστόσο ότι η σημασία με την οποία χρησιμοποιείται ο όρος δεν είναι η ίδια σε κάθε περίπτωση. Έτσι, σε αρκετές περιπτώσεις αποδίδει το ίδιο νόημα με αυτό της συνταγματικής έννοιας του «έθνους», δηλαδή της αφηρημένης ενότητας που ξεπερνά τα στενά όρια της κρατικής οργάνωσης, π.χ. άρθρο 64 του Π.Δ. 164/2009 (εσωτερικός κανονισμός λειτουργίας του ΤΕΙ Πειραιά) για την ανάδειξη των επίτιμων καθηγητών ή στην ΥΑ 612/2006 για την τέλεση της κηδείας με δημόσια δαπάνη του πρώην Υπουργού Αντωνίου Δροσογιάννη. Σε άλλες πάλι νομοθετικές διατάξεις η έννοια του «έθνους» ταυτίζεται με αυτήν του κράτους, δηλαδή της κρατικής οργάνωσης, π.χ. άρθρο 2 ν. 3248/2004 (ΦΕΚ Α' 119/1.7.2004) για την κύρωση της Συμφωνίας μεταξύ του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας της Ελληνικής Δημοκρατίας και του Υπουργείου Άμυνας της Δημοκρατίας της Βουλγαρίας για τη συμμετοχή στο Πολυεθνικό Κέντρο Εκπαίδευσης Επιχειρήσεων Υποστήριξης της Ειρήνης (Π.Κ.Ε.Ε.Υ.Ε.).

άρθρο 64 Π.Δ. 164/2009 (εσωτερικός κανονισμός λειτουργίας του ΤΕΙ Πειραιά)

Επίτιμοι Καθηγητές

1. Με πράξη του Προέδρου του Τ.Ε.Ι. γίνεται επίτιμος καθηγητής κάποιος που διετέλεσε καθηγητής Πανεπιστημίου ή άλλου Τ.Ε.Ι. ή διέπρεψε στην επιστήμη ή προσέφερε πολύτιμες υπηρεσίες στην εκπαίδευση ή το **έθνος**, ύστερα από πρόταση του Τμήματος με πλειοψηφία των δύο τρίτων του συνόλου των μελών της Γ.Σ. του Τμήματος και απόφαση του Συμβουλίου του Τ.Ε.Ι.

2. Οι επίτιμοι καθηγητές έχουν τα ίδια δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ομοτίμων. Ο τίτλος του επίτιμου καθηγητή αφαιρείται για σοβαρούς λόγους με την ίδια διαδικασία.

3. Η αναγόρευση γίνεται σε δημόσια συνεδρίαση της Γενικής Συνέλευσης του Τ.Ε.Ι. και συμμετέχουν σ' αυτήν οι καθηγητές του Τμήματος που εισηγείται την αναγόρευση. Ο Προϊστάμενος του Τμήματος διαβάζει το ψήφισμα και ακολουθεί ομιλία του τιμώμενου προσώπου.

ΥΑ 612/2006 Αριθμ. 61248 ΦΕΚ Β/ 1677/ 2006: Τέλεση κηδείας με δημόσια δαπάνη του πρώην Υπουργού Αντωνίου Δροσογιάννη.(407491) (ΦΕΚ Β 1677 16.11.2006)

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ, ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗΣ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ - ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ - ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ - ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΤΑΞΗΣ

Έχοντας υπόψη:

1. Τις διατάξεις του άρθρου 1 παρ. 1 του ν. 409/1976 "Περί καθορισμού κατηγοριών προσώπων δυναμένων να κηδευθώσι δημόσια δαπάνη" (ΦΕΚ 209 Α/11.8.1976) όπως τροποποιήθηκαν με τις όμοιες του άρθρου 1 παρ. 23 του ν. 3065/2002 "Μεταφορά αρμοδιοτήτων του Υπουργικού Συμβουλίου σε άλλα Κυβερνητικά όργανα" (ΦΕΚ 251 Α/18.10.2002).

2. Τις εξαιρετικές υπηρεσίες που προσέφερε στο Λαό, στην Πατρίδα και στο **Έθνος** ο πρώην Υπουργός Αντώνιος Δροσογιάννης, αποφασίζουμε:

α. Να τελεσθεί η κηδεία του με δημόσια δαπάνη β. Να αποδοθούν κατά την κηδεία του οι τιμές που προσήκουν σε εν ενεργεία Υπουργό.

Η απόφαση αυτή να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Αθήνα, 7 Νοεμβρίου 2006
ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΑΡΘΡΟ 2 ν. 3248/2004 (ΦΕΚ Α' 119/1.7.2004) για την κύρωση της Συμφωνίας μεταξύ του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας της Ελληνικής Δημοκρατίας και του Υπουργείου Άμυνας της Δημοκρατίας της Βουλγαρίας για τη συμμετοχή στο Πολυεθνικό Κέντρο Εκπαίδευσης Επιχειρήσεων Υποστήριξης της Ειρήνης (Π.Κ.Ε.Ε.Υ.Ε.)

1. Το Φιλοξενόν **Έθνος** αναλαμβάνει την υποχρέωση να παρέχει τις απαραίτητες εγκαταστάσεις / ευκολίες, την κατάλληλη υποδομή για Υποστήριξη Επικοινωνιών και Συστημάτων Πληροφορικής όπως και την απαραίτητη Διοικητική Μέριμνα και "Υποστήριξη Φιλοξενούντος Έθνους" για την ανεμπόδιστη λειτουργία του ΠΚΕΕΥΕ και την εκπλήρωση της αποστολής του.

2. Το Φιλοξενόν Έθνος και το Μέρος βεβαιώνουν ότι οι δραστηριότητες του ΠΚΕΕΥΕ είναι σύμφωνες με τους σκοπούς και τις βασικές αρχές των Ηνωμένων Εθνών.

3. Η συμμετοχή στις δραστηριότητες του ΠΚΕΕΥΕ δεν κατευθύνεται εναντίον οποιουδήποτε άλλου κράτους, ούτε έχει σκοπό την εκπαίδευση προσωπικού ή στρατιωτικών δυνάμεων εναντίον οποιασδήποτε άλλης χώρας ή ομάδας χωρών.

4. Η εκπαίδευση που θα παρέχεται από το ΠΚΕΕΥΕ θα είναι διαφανής. Το Ακαδημαϊκό Ημερολόγιο θα δημοσιευθεί εγκαίρως, σύμφωνα με το Άρθρο 5 παρ. 3 στο άλλο Μέρος και στους διεθνείς οργανισμούς.

5. Οι δραστηριότητες του Κέντρου συμφωνούν με τις βασικές αρχές ίδρυσης του Ευρω Ατλαντικού Συμβουλίου Συνεργασίας (EAPC), συμπεριλαμβάνονται επίσης στο πλαίσιο του Προγράμματος Σύμπραξης για την Ειρήνη (PfP) και θα βοηθήσουν την εκπαίδευση ατόμων και μονάδων του Μέρους που συμμετέχουν σε Επιχειρήσεις Υποστήριξης Ειρήνης που εκτελούνται από διεθνείς οργανισμούς σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο.

6. Η παρούσα Συμφωνία δεν θα θίξει κατά κανένα τρόπο τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του Φιλοξενούντος Έθνους και του Μέρους, που απορρέουν από τις συνθήκες και τις συμφωνίες στις οποίες είναι μέλη.

7. Το Φιλοξενόν Έθνος διατηρεί το πλήρες δικαίωμα της έναρξης συνομιλιών και της σύναψης άλλων διμερών Συμφωνιών παρόμοιας φύσεως με άλλες χώρες ή διεθνείς οργανισμούς. Το άλλο Μέρος θα ενημερώνεται αμέσως μετά την σύναψη οποιασδήποτε τέτοιας Συμφωνίας.

8. Η Αγγλική θα είναι η γλώσσα εργασίας του Κέντρου Υπηρεσίες διερμηνείας σε άλλες γλώσσες θα μπορεί να διατίθενται, μετά από συντονισμό μεταξύ του Φιλοξενούντος Έθνους και της ενδιαφερόμενης χώρας.

Ε. ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Έπειτα από την ανάλυση που προηγήθηκε, θα μπορούσαμε να

καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι ο όρος «Έθνος» δεν χρησιμοποιείται σε κάθε περίπτωση με την ίδια σημασία. Σε ό,τι αφορά πάντως την συνταγματική έννοια του όρου, θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι η αναφορά στο «Έθνος» δεν αποτελεί απλώς ένα γλωσσικό συμπλήρωμα του συνταγματικού κειμένου. Αντιθέτως, πρόκειται για αναφορά με έντονη ρυθμιστική αξία και περιεχόμενο. Ιδιαίτερα μάλιστα, αν ληφθεί υπόψη ότι το Σύνταγμα είναι ο θεμελιωδέστερος νόμος του Κράτους, στον οποίο δεν περιέχονται απλές εξαγγελίες αλλά δεσμευτικές επιταγές, γίνεται αντιληπτό ότι καμία λέξη ή φράση δεν χρησιμοποιείται τυχαία σε αυτόν. Το «Έθνος» υπάρχει στο Σύνταγμα ακριβώς γι' αυτό το λόγο, για να υπενθυμίζει σε όλους την αναγκαιότητα της ενότητας και της συνοχής ως μέσων για την επιβίωση του Ελληνισμού.